

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

KÜLÖNSZÁM

A TARTALOMBÓL:

Takács István – Baranyai Zsolt – Liebmann Lajos – Takácsné György Katalin:
A közvetlen külföldi tőkebefektetések súlypontváltozásai az ezredfordulón

Bartakovics Gábor:

Az Egyesült Államok és az Európai Unió pénzügyi szabályozásának
összehasonlítása a gazdasági válság kialakulására tekintettel

Hete Gabriella – Szabó Gábor Csaba:

Versenyképesség, innováció. Fejlesszük tovább minőségrendszereinket!

Csepeti Ádám:

A Miles és Snow-féle stratégiai alkalmazkodási tipológia teljesítményvonatkozásai

Buday-Sántha Andrea:

„Jog, Világ, Stádium” - A kommunikációs jog világszintű fejlődésének stádiumai

2011

SZÉCHENYI TERV

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

A különszámban a Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Karán
2010. november 3-án tartott „Hitel, Világ, Stádium” nemzetközi tudományos konferencia
válogatott tanulmányai olvashatók.

A folyóirat kiadását a Soproni Tudós Társaság támogatja.

Főszerkesztő / Editor: Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors: Dr. Andrassy Adél CSc, Dr. Fábian Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD, Dr. Kulcsár László CSc, Dr. Székely Csaba DSc

Szerkesztőségi munkatárs / Assistant: Szikra Andrea

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Franz Schausberger PhD (Universität Salzburg, Österreich), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest), Dr. Bóhm Antal DSc (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest), Dr. Ingrid Schwab-Matkovits PhD (Fachhochschulstudiengänge Burgenland, Eisenstadt, Österreich), Dr. Bozidar Lekovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia), Dr. Djerdji Petkovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját. / *We accept APA (Harvard) style only.*

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk: / *Send manuscripts and letters by e-mail only to: kulcsar.laszlo@bpk.nyme.hu*

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll. / *Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.*

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / *Articles are refereed by anonym reviewers before publication.*

Ismeretésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Dr. Kulcsár László egyetemi tanár

Nyugat Magyarországi Egyetem, Sopron Ferenczy J. u. 5. 9400 Hungary

Előfizetés: Intézményeknek: 2800 Ft./év; Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év;
Példányonkénti ár: 700 Ft.

Nyomdai munkálatok / Printing: Scarbantia Nyomda - Palatia Kft.

H-9400 Sopron, Bem u. 3. | Tel.: 99/323-780 | E-mail: nyomda@scarbantia.hu

ISSN 0865 7823

Copyright © 2011 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Ez a kiadvány a TÁMOP 4.2.2.B-10/1-2010-0018 számú projekt támogatásával valósult meg.

Gazdaság & Társadalom

3. ÉVFOLYAM

2011. MÁRCIUS

KÜLÖNSZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 243

TANULMÁNYOK

Gazdaságfejlesztés a reformkorban és a XXI. században Székely Csaba.....	3
A közvetlen külföldi tőkebefektetések súlypontváltozásai az ezredfordulón Takács István – Baranyai Zsolt – Liebmann Lajos – Takácsné György Katalin.....	15
Az Egyesült Államok és az Európai Unió pénzügyi szabályozásának összehasonlítása a gazdasági válság kialakulására tekintettel Bartakovics Gábor.....	42
A kockázati tőke-befektetések jelentősége Magyarországon a statisztikai adatok tükrében Konecsny Jenő – Havay Dóra.....	62
A pénzügyi-gazdasági válság hatása az ingatlan befektetési alapokra Borszéki Éva – Végh Klaudia.....	85
A kis- és középvállalkozások e-banking szokásai Dunay Anna – Fodor Zita – Illés B. Csaba.....	103
Versenyképesség, innováció. Fejlesszük tovább minőségrendszereinket! Hete Gabriella – Szabó Gábor Csaba.....	117
A Miles és Snow-féle stratégiai alkalmazkodási tipológia teljesítményvonatkozásai Csepeti Ádám.....	140
A turizmusirányítás szervezetfejlesztési kérdései Egyed Krisztián.....	169
A társadalmi fejlődés, az információs műveltség és a könyvtár kapcsolata Kiss Danuta Stanisława.....	193
„Jog, Világ, Stádium” - A kommunikációs jog világszintű fejlődésének stádiumai Buday-Sántha Andrea.....	215
Table Of Contents/Abstracts.....	243

A közvetlen külföldi tőkebefektetések súlypontváltozásai az ezredfordulón

Dr. habil Takács István PhD⁵, egyetemi docens

Károly Róbert Főiskola, Vállalatgazdaságtan Tanszék, Gyöngyös

Dr. Baranyai Zsolt⁶, tanársegéd

Szent István Egyetem, Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet, Gödöllő

Dr. Liebmann Lajos PhD⁷, egyetemi docens

Károly Róbert Főiskola, Vállalatgazdaságtan Tanszék, Gyöngyös

Dr. Takácsné dr. habil György Katalin CSc⁸, egyetemi docens

Károly Róbert Főiskola, Vállalatgazdaságtan Tanszék, Gyöngyös

ABSZTRAKT: Az elmúlt két évtizedben lezajló nemzetközi tőkeáramlások szerkezete jelentős mértékben megváltozott. Az 1990-es évek elején elkezdődött közép-kelet-európai gazdasági-társadalmi rendszerváltás a nemzetközi tőkebefektetők számára kedvező terepet hozott létre. A nemzetközi tőkebefektetés – az ázsiai térségek melletti – új súlypontja azonban a térség országaiban lezajló politikai, illetve gazdasági rendszer átalakításának függvénye volt, amelyek eltérő üteme, az állami tulajdon privatizációja determinálta az egyes országok tőkeimportból való részesedését. A kezdeti eminens országokat új eminensek váltották, s a tőkebeáramlásban az első időben domináns barnamezős beruházásokat zöldmezős beruházások váltották fel. Tanulmányunk az 1990-es és 2000-es évek közvetlen külföldi tőkebefektetéseinek világméretű és regionális tendenciáit, a térség egyes országai részarányának, valamint ágazati megoszlásnak változását vizsgálja; összefüggéseket keres Magyarország pozíciójának változásai, valamint az országban zajló gazdasági-társadalmi folyamatok között is.

KULCSSZAVAK: nemzetközi tőkeáramlás, FDI, regionális tendenciák, Közép-Kelet Európa

Bevezetés

A külföldi közvetlen befektetés (foreign direct investment, közismert rövidítéssel FDI) a maga nemében évszázados hagyományokra visszatekintő tőkemozgási forma, amely azonban a XX. század második felében a világ gazdaság fejlődésében új szerepet kezdett játszani. Az évtizedeken át viszonylag kiegyensúlyozott tőkeáramlás,

5 itakacs@karolyrobert.hu

6 Baranyai.Zsolt@gtk.szie.hu

7 lliebmann@karolyrobert.hu

8 tgyk@karolyrobert.hu

amelynek forrás és fogadó országai is viszonylag kis változékonyságot mutattak, az ezredfordulót megelőző évtizedben áradásszerűen megnövekedett. (1. ábra)

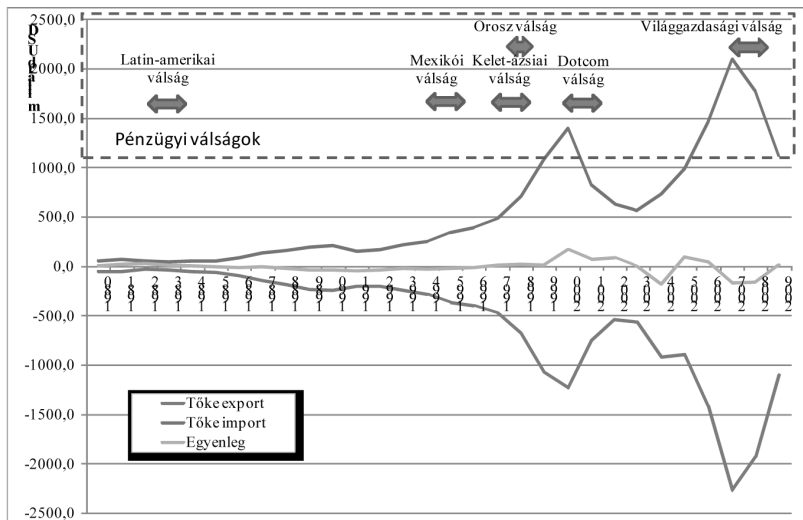
A külföldi közvetlen befektetés két ország relációjában zajló befektetési tevékenység, amely révén az egyik ország vállalata a másik országban hosszú távra szóló részesedést szerez. Ez általában magában foglalja az irányításban, a vegyes vállalatban, a technológiai transzferben és a szaktudásban való részesedést is. A befelé irányuló (tőke import) valamint a kifelé irányuló (tőke export) külföldi közvetlen befektetés egyenlege a nettó külföldi közvetlen befektetés beáramlás (pozitív vagy negatív). A külföldi közvetlen befektetések állománya a tőkeáramlások kumulált értéke.

A külföldi közvetlen befektetők valamennyi gazdasági szektorban jelen vannak, és nem csak az egyéni és társas vállalkozási formák, de a kormányzati szervek, valamint a nonprofit szervezetek is megjelenhetnek befektetőként.

A külföldi közvetlen tőkebefektetés célja egy vállalatban a meghatározó szavazati jog megszerzése, amely történhet:

- egy teljesen saját tulajdonú leányvállalattal vagy társasággal történő egyesítés;
- egy kapcsolt vállalkozásban történő részvényvásárlás;
- nem kapcsolt vállalkozással történő egyesülés vagy annak megvásárlása;
- vegyesvállalat létesítése más befektetőkkel vagy vállalatokkal közösen, a saját tőkéből való részesedés révén.

1. ábra: A tárgyévi tőkeexport és tőkeimport alakulása a világgazdaságban (1980-2009)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Maga a külföldi közvetlen tőkebefektetés gazdaságban betöltött szerepét, a befektető célterület választásának szempontjait, a célszágok tőkevonzó képességének argumentumait a szakirodalom széleskörűen taglalja, gyakran egymással ütköző eredményekre jutva. A tanulmányunk témája szempontjából – az ezredforduló trendjeit, a bekövetkező változásokat magyarázandó – vizsgáltuk az eddig publikált eredményeket.

A közvetlen külföldi tőkebefektetés megítélése megosztja a témával foglalkozókat. A két jellemző elméleti irányzat véleménye polarizált, az egyik szerint az „jó” a másik szerint – a lehetséges kedvezőtlen hatásokra helyezve a hangsúlyt – „rossz”. (King, Váradi 2002) A modernizációs elmélet a közvetlen külföldi tőkebefektetést a tőke, a piacok és a tudás/ismeret elosztás ideális mechanizmusának tekinti, amely a világ újólag függetlenné váló országainak fejlesztéséhez/fejlődéséhez vezet. Ugyanakkor a Vietnam amerikai megszállása inspirálta függőség és vilárendszer (Dependency and World System) elmélet szerint a közvetlen külföldi tőkebefektetés a neokolonialista gazdasági rend megteremtésének fejlett eszköze, amely szegénységet hoz a déli és gazdagságot az északi országoknak. Ezek a hagyományok alapozták meg a társadalomtudományokban zajló vitákat a közvetlen külföldi tőkebefektetés szerepéről a fejlődésben. King és Váradi (2002) szerint azonban hiányzik az „az ami” megközelítésmód, hiszen a hatások sokkal összetettebbek, s a pozitív és negatív tényezők egyidejűleg vannak jelen, s a végső megítélésben azok egyenlege, eredője játszik szerepet. A kelet-európai rendszerek összeomlása után, a terület szakértői és a közgazdászok egybehangzó véleménye szerint a közvetlen külföldi tőkebefektetés szerepet játszott az államszocializmusból a piacgazdaságba történő átmenetben, átalakulásban a közép és kelet európai régió számos országában szerzett tapasztalat alapján, ezen országok számára lehetővé téve a felzárkózást, az Európai Unióba való integrálódást, illetve felgyorsította az átalakulás folyamatát. (Bevan, Estrin 2004), (Demekas et al. 2007), (King, Váradi 2002), (Weresa 2005) A pozitív megítélés mellett ugyanakkor megjelentek azok a közvetlen külföldi tőkebefektetést alapvetően negatívan megítélő vélemények is, amelyek szerint az hódító magatartást tanúsított a gazdag nyugati multinacionálisok részéről a szegényebb poszt-kommunista gazdaságok irányába. (King, Váradi 2002)

A külföldi közvetlen tőkebefektetések áramlása a világban nem egyenletesen történt és történik, sajátos „mintázatot” alkotva. Aszimmetriák figyelhetők meg (Chakrabarti 2003), amelyek számos okra vezethetők vissza, amelyek közül a legjelentősebbek: a befogadó országok felkészültsége a tőke fogadására, a tőkevonzó képessége, az ezek által determinált potenciális tőkefelvevő képessége, valamint a fogadó ország sajátosságaiból (etnikai összetartozás, nyelvi-történelmi kötődések stb.) adódó tényezők.

A közvetlen külföldi tőkebefektetés területi aszimmetriái

A világ külföldi közvetlen tőkebefektetésekének áramlása és állománya területi aszimmetriáit jellemzi, hogy az országok felső 5%-a a külföldi közvetlen tőkebefektetések 68%-át, az alsó 5%-a az 1%-át kapta 1990 és 1999 között, amikor a külföldi közvetlen tőkebefektetések 58%-a ment az iparilag fejlett, 37%-a fejlődő és 5%-a a kelet-európai átalakuló (rendszerelváltó) országokba. A fejlődő országokba menő külföldi közvetlen tőkebefektetések több mint 80%-a 20 országba áramlott, amelyből Kína részesedése messze kiemelkedő (40%-a a fejlődőknek), úgy, hogy ezen országcsoport GNP-jének csak 9%-át adja, míg a Szub-szaharai Afrika, Közel-Kelet, Észak-Afrika országai, melyek a GNP 15%-át adják, a külföldi közvetlen tőkebefektetésekből 6%-kal részesednek csupán. (Chakrabarti 2003) A meglévő aszimmetriák további jellemzője, hogy a világ külföldi közvetlen tőkebefektetésekének 90%-át (az egyes szakirodalmakban a triád elnevezéssel is illetett) Európai Unió – Amerikai Egyesült Államok – Japán hármas biztosítja, ugyanakkor a világ második legnagyobb befogadója, Kína külföldi közvetlen tőkebefektetésekének legnagyobb hányada nem a triádtól, hanem Hong Kong-ból és Tajvanról származik. Ennek oka, hogy a Hong Kong – Tajvan közvetlen tőkebefektetésekének jellemzői eltérnek a triádtól: az előbbieket közvetlen tőkebefektetéseiket elsődlegesen az alacsony munkaerő költség motiválta, szemben azzal a tapasztalattal, hogy a triád befektetéseit a piacorientáció jellemezte. (Honglin Zhang 2005)

A közvetlen külföldi tőkebefektetés mozgatórugói

A külföldi közvetlen tőkebefektetések alakulásában, egy-egy ország tőkevonzó képességében – a szakirodalmi források szerint – számos tényező játszik szerepet, azonban azok szerepe, súlya eltérően alakul az egyes célországokban. A fontosabb tényezők a következők: a munkaerő kapacitás, a szakképzettség, a bérek, az országban rendelkezésre álló infrastruktúra, a szükséges energia rendelkezésre állása, a politikai, jogi, szabályozási környezet stabilitása, a makrogazdasági környezet stabilitása és állapota, az általános támogató piaci környezet, liberalizációs (gazdaság)politika, az ország gazdasági dinamikája, a népesség (egyben a humán erőforrás) egészségi állapota, a forrás ország és a fogadó ország távolsága, a belső piac nagysága, az export piacok távolsága, valamint a termékek piacra jutásának transzport költségei. (Noorbakhsh et al. 2001) Ezek szerepére vonatkozó néhány szakirodalmi tapasztalatot a következőkben összefoglaltunk.

A tőkevonzó képesség – tőkevonzó potenciál

Az országok tőkevonzó képességét hosszú távon meghatározza az azokban lévő politikai, intézményi és jogi környezet. A kormányzati/igazgatási infrastruktúra fontos meghatározó tényező úgy a befektetési célú tőke export mind a tőke import vonatkozásában. A jó kormányzati magatartás versenyösztönző hazai és nemzetközi szinten egyaránt: nyitott és átlátható jogi és szabályozási rendszerrel, hatékony kormányzati szolgáltatások nyújtásával (biztosításával). Ugyanakkor elgondolkodtató tapasztalat, hogy a külföldi befektetők számára ezek fontosabbnak tűnnek, mint a politikai szólásszabadság, a politikai stabilitás, vagy a törvényi szabályozás. (Globerman, Shapiro 2002) A külföldi közvetlen tőkebefektetésekre ható tőkevonzó képesség szempontjából a politika kulcselemei azok, amelyek befolyásolják: a munkaerő egységköltséget, a társasági adóterhet, az infrastruktúrát, a külkereskedelmi forgalmat és annak rendszerét. (Demekas et al. 2007)

A tőkevonzó képesség az országban rendelkezésre álló erőforrások (természeti és humán), a helyi piac mérete, a potenciális piacok távolsága korlátozó tényezőként hatnak az országok tőke-abszorpciós képességére. (Demekas et al. 2007) Becsléseket készítettek a közép-kelet európai országok tőkevonzó potenciáljára, és 2003. évre vonatkoztatva a becslött (nem-privatizációs) szabad külföldi közvetlen tőkebefektetés kapacitás (a külföldi közvetlen tőkebefektetési potenciál és a külföldi közvetlen tőkebefektetés állomány különözete) Magyarország esetén 9%, Szlovákia esetén 22%, Lengyelország esetén 25%, Csehország esetén 32%, a balkáni államok döntő részében 65-85% között volt. Az egy főre jutó külföldi közvetlen tőkebefektetés állomány Magyarországon 4400, Csehországban 4000, Szlovákiában 2000, Lengyelországban 1400 USD volt. Az adott feltételrendszer mellett Magyarország esetén mintegy 4800, Csehország esetén 5900, Szlovákia esetén 2600, Lengyelország esetén 1900 USD volt az egy főre vetített külföldi közvetlen tőkebefektetés potenciál. (Demekas et al. 2007)

A humán erőforrás szerepe a tőkevonzásban

A humán tőke kulcsfontossággal bír a külföldi közvetlen tőkebefektetésekből. A rendelkezésre álló munkaerő potenciál – élők munkára igényes tevékenységek telepítése esetén – erős korlátozó tényező, azonban speciális helyzetben, mint például a Suzuki esztergomi gyára, a munkaerő migráció révén e korlát lazítható.

A külföldi tőkebefektetők jellemzően a megfelelően képzett munkaerő, illetve a bér figyelembevételével választanak telephelyet, hol az egyikre, hol a másikra fektetve a nagyobb hangsúlyt. Általános tapasztalat, hogy a humán tőke szerepe, fejlettsége is kulcsfontosságú a külföldi közvetlen tőkebefektetéseknél, pozitívan hat a fogadó ország gazdasági növekedésére. (Alfaro et al. 2010) Ugyanakkor a

közvetlen tőkebefektetések térbeli eloszlását vizsgálva megfigyelhető, hogy a fejlett országokba a munkaerő képzettsége, a fejlődőkbe az alacsony bérek miatt áramlik a tőke. (Blonigen et al. 2007) Ennek részben ellentmond az a tapasztalat, hogy a Kínába irányuló japán közvetlen tőkebefektetések esetén (part menti 30 tartományt, nagyvárost vizsgálva) a bérek nem voltak meghatározók, szemben a (munkaerő képzettségi színvonalára ható) felsőoktatás szerepével, amely a legerősebb pozitív szignifikáns meghatározó tényezője volt. (Cassidy, Andreosso-O'Callaghan 2006) A dél-koreai befektetők helyválasztását Kínában ugyanakkor nem csak a munkaerő minősége, de a munkaerő költsége is döntő módon befolyásolta. (Kang, Lee 2007) A már korábban említett Hong Kong – Tajvan párostól Kínába irányuló közvetlen tőkebefektetések esetén a nagy tömegben rendelkezésre álló olcsó munkaerő volt az egyik meghatározó döntési tényező. (Honglin Zhang 2005)

A közép-kelet-európai térségbe tartó közvetlen tőkebefektetések esetén is megfigyelték a munkaerő költség tőkevonzó hatását. A térségbe – szokatlan módon – a fő forrás országokból (például az Egyesült Királyság, Japán) korlátozott nagyságú befektetések áramlottak, viszont a kisebb kontinentális európai országokból (például Ausztria, Svédország), szokatlanul magas összegű befektetéseket realizáltak, amelyek azzal magyarázhatók, hogy ezeknek az országoknak a cégei az alacsonyabb bérköltséget keresték, ugyanakkor felismerték a termelési tényezők menedzselésének kis távolságokból adódó relatíve alacsony tranzakciós költségeit is. (Bevan, Estrin 2004)

Viszonylag kevés szó esik a szakirodalmi forrásokban a népesség egészségének a külföldi közvetlen tőkebefektetések beáramlásra gyakorolt hatásáról. A népesség (a potenciális munkaerő) egészségi állapota azonban súlyos probléma, és így erős befolyásoló tényező a tőkevonzó képesség szempontjából az alacsony és közepes jövedelmű országokban. Egy, az 1980-2000 időszakra 74 iparilag fejlett valamint fejlődő országban végzett vizsgálat eredményei szerint erős pozitív hatással van a tőkebeáramlásra a népesség egészségi állapota az alacsony és közepes jövedelmű országokban (ahol tömegesen fordulnak elő az olyan súlyos fertőző betegségek, mint a HIV/AIDS, az Ebola, az egyéb járványos fertőző betegségek, a tuberkulózis stb.). A vizsgálat szerint a várható élettartam 1 évvel való növelése 9%-kal növeli a bruttó tőkebeáramlást (az egyéb releváns tényezők hatásának kiszűrése után). Ezek alapján az egészség a humán tőke állapotának összegző tényezőjeként is értelmezhető a fejlődő országokban. (Alsan et al. 2006)

A politikai-gazdasági környezet szerepe a befektetések ösztönzésében

Ahogy azt már említettük, a politikai-gazdasági környezet stabilitása, a befektetőbarát környezet fontos szerepet játszanak az országok tőkevonzó képességében. (Noorbakhsh et al. 2001) A megfelelő környezet hiányának negatív

hatásait számos kutatás eredménye támasztja alá. Az igen alacsony afrikai külföldi közvetlen tőkebefektetés okaiként a politikai és makrogazdasági instabilitás, az alacsony növekedés, a szegényes (hiányos, alacsony színvonalú) infrastruktúra, a gyenge, alacsony színvonalú közigazgatás, a barátságatlan szabályozási környezet, a kormányok elégtelen beruházásösztönző stratégiája említhetők. (Dupasquier, Osakwe 2006) A szerzők szerint az ázsiai és afrikai országok közötti nagyobb kereskedelmi és beruházási kapcsolatok javíthatnak ezen a helyzeten. Véleményük szerint az Afrikába áramló regionális és nemzetközi beruházási célú tőke jelentős növelése hozzájárulhat a fogadó országok folyamatos növekedéséhez és fejlődéséhez. (Megjegyezzük, hogy a tőkevonzó képesség már említett egyéb tényezői, s köztük az egyik legnagyobb súlyú: a humán erőforrás állapota, nagymértékben korlátozza a szereplők (a befektetők és a fogadó országok kormányzata) mozgásterét, s az abszorpciós képesség növelésében a kormányok feladatai nagyok, gyakran lehetőségeiket meghaladók úgy a szakképzettséget növelő, mind a népesség egészségi állapotát befolyásoló tényezők esetén. Ugyanakkor az országok szegénysége miatt külső (nemzetközi) segítség nélkül ezek az országok kevésbé képesek helyzetük változtatására.)

Az előbbi hosszú távú politikai és makrogazdasági instabilitást okozó tényezőkkel szemben a rövid távon ható gazdasági instabilitást okozó tényezők kevésbé hatnak a befektetésekre. Ezt támasztja alá például az a tapasztalat, amely szerint a japán külföldi közvetlen befektetések az ázsiai pénzügyi válság (1997-1998) idején nem követték az általános várakozást, ami szerint, ha a külföldi közvetlen befektetés fogadó országában a feltételek kedvezőtlené válnának, a cégek arra nagyfokú tőke kivonással reagálnának: üzembeszárással és a működés más országba vitelével válaszolnának a pénzügyi válság kezelésére. A válság alatt nem, csak annak lezajlása után csökkent kisebb mértékben a japán tőkebeáramlás célországokba, a válság idején fenntartották a működést, és kieső bevételeik pótlására az exportorientáltságukat növelték, hogy az Ázsiában előállított termékeikkel tengeren túli bevételekre tegyenek szert. (Edgington, Hayter 2001) A jelenség kézenfekvő magyarázata, hogy a válság és a beruházás idődimenziói jelentősen eltérnek: a válság rövid időtartamára vonatkozó várakozással szemben a beruházásokat hosszú távra tervezik.

Az egyes országok között a külföldi közvetlen tőkebefektetésekért esetenként öldöklő küzdelem folyik. Tapasztalat, hogy a globalizáció növelte a versenyt a külföldi tőkebefektetésekért a fejlődő (esetenként az iparilag fejlett) országokban (is) azok valós vagy vélt kedvező hatásai miatt. (Dupasquier, Osakwe 2006) A kormányok között folyó verseny kedvezményeket eredményez a befektető cégnek, csökkentve annak határkölteit. A cég lehetséges választása: az egyik országba történő beruházás, és a másikba export; vagy mindkettőbe történő befektetés és a helyi termelés (és értékesítés); vagy pedig mindkét ország befektetés fogadására vonatkozó ajánlatának elutasítása. A fogadó ország számára is vannak

olyan kondíciók, amikor a számára optimális megoldás nem a versengés, hanem az import preferálása a gazdaság fejlesztéséhez (lásd a kormányok marginális költségei). (Katz, Owen 2006) (Megjegyezzük: tanulmányunk tárgyát nem képezi, de ugyanakkor számos tanulmány érinti a kérdéskör korrupcióval való kapcsolatát is. A befektetők számára nyújtott lehetséges előnyök megszerzéséért a befektetők is versenyeznek, s azok mértékét – számukra (még) kedvező(bb) feltételek elérésére, törvényi kereteken belüli, és esetenként azon kívüli eszközökkel is – befolyásolni kívánják.) A befektetőkért folyó versenyben a kormányok gyakran próbálkoznak marketing eszközökkel promócionálni országukat a befektetők számára. Ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy a beruházási (lehetőséget) promócionáló tevékenység nem volt meghatározó (befolyásoló) tényezője a külföldi közvetlen tőkebefektetések generálásának például az ASEAN régióban. Ezzel szemben a régió nemzetközi helyzete, illetve a befektetés célterületének jövedelmezősége és a nemzetközi versenyképessége volt a befektetők figyelmének és érdeklődésének középpontjában. (Kindra et al. 1998) Valószínűsítjük, hogy az ott szerzett tapasztalat a világ más térségeire is általánosítható.

A gazdasági környezetnek – tágabb értelemben vett – tényezője a befektetés forrás országának és a fogadó országnak a távolsága, illetve a fogadó ország és az export piacok távolsága. Az előbbi tényező esetenkénti meghatározó szerepére már tettünk utalást. Ázsiában például Japán Kínába irányuló befektetéseinél (Cassidy, Andreosso-O’Callaghan 2006), Európában Ausztria és Svédország a rendszerváltó közép-kelet-európai országokba irányuló befektetéseinél (Bevan, Estrin 2004) ez a szempont is meghatározó volt.

A befektetések mögött gyakran export motiváció van. Ilyet tapasztaltak például az európai OECD országok kapcsán, az élelmiszer feldolgozás és fémmezmunkálás terén (Blonigen et al. 2007), vagy a Hong Kong-i és tajvani befektetők Kínába történt befektetési kapcsán (Honglin Zhang 2005).

A külföldi közvetlen tőkebefektetések ösztönzésnek lehetséges módszerei, eszközei

A külföldi közvetlen tőkebefektetések ösztönzésére a fogadó államok, kormányzatok számos eszközt alkalmazhatnak. Általában kiemelt szerepet kapnak az adók és a vámok (alacsony társasági adó és jövedelemadók, vagy adómentesség biztosítása, egyéb adókedvezmények nyújtása, a preferenciális vámok); a speciális szabályok alá eső termelési övezetek kialakításának lehetősége (különleges gazdasági övezetek, vámszabad területek, vámraktárak); a közvetlen vagy közvetett támogatások (beruházási támogatások, kedvezményes hitelek vagy hitelgarancia, ingyenes földterület vagy támogatott területszerzés, áttelepülési és kitelepülési támogatások, gyakorlati képzési és foglalkoztatási támogatások, infrastrukturális

támogatások, K+F támogatása). Alkalmazható eszköz a kedvező beruházási, tevékenység folytatási feltételek teremtésére a szabályok alóli mentesítés (általában nagyon nagy projektek esetén).

A közvetlen külföldi tőkebefektetés tőkevonzás sajátos tényezői

Egyes országcsoportok esetén az országok már taglalt szokásos tőkevonzó tényezői mellett megjelennek sajátos tényezők. Már említettük Kína példáját, ahol a Hong Kong – Tajvan forrás országokból származó közvetlen külföldi befektetések mozgatórugói között erős tényezőként jelenik meg az etnikai tényező: a kínai összetartozás. (Honglin Zhang 2005) Hasonló sajátos motiváció az inkább történelmi-nyelvi, mint etnikai kötődésként jellemezhető, Spanyolország, mint forrás és a latin-amerikai országok, mint befektetési célországok között meglévő kapcsolat. (Galan, Gonzalez-Benito 2006)

A külföldi közvetlen tőkebefektetések súlypontváltozásának trendjei

Tanulmányunk fókuszában az ezredforduló táján bekövetkező súlypontváltozás van, ugyanakkor a súlypontok változása a megelőző évtizedekben is megfigyelhető volt. Japán és az Amerikai Egyesült Államok, mint a tőkebefektetések forrásait döntő módon adó triád két meghatározó tagjának vállalatai befektetéseiben a regionális eloszlás mintázatának konvergenciája figyelhető meg az évtizedek során (az 1976-1996 közötti periódusban). A globalizációs trendek a cégeket és országokat a szorosabb határokon átívelő kapcsolatok kialakítására ösztönözték szerte a világon. Ennek következményeként az Egyesült Államok esetén Észak-Amerika szerepe csökkent, Ázsia szerepe nőtt, Európa szerepe, változatlan arányban, a legjelentősebb maradt, Latin-Amerika pedig továbbra is alacsony részesedéssel bír. Japán esetén Észak-Amerika szerepe jelentősen, Európa szerepe szintén megnőtt, Ázsia, Latin-Amerika, Közel-Kelet szerepe pedig csökkent (közelítve az Egyesült Államok külföldi közvetlen tőkebefektetései arányához). (Dunning et al. 2007) A megfigyelhető tendenciák jelzik, hogy a tőke előtt megszűnt a világ korábbi területi felosztása.

A külföldi közvetlen tőkebefektetések lehetséges előnyei és hátrányai

A korábbiak alapján világossá vált, hogy a külföldi közvetlen tőkebefektetés számos fajtája kiemelkedően jó a fogadó ország gazdasága számára, és számos változata pedig meglehetősen kedvezőtlen. King és Váradi (2002) felhívja a figyelmet, hogy

a társadalomtudósoknak különbséget kell tenniük a különböző külföldi közvetlen tőkebefektetések között, hogy a politikai irányítás finomhangoló képessége jobb lehessen, a hasznos változatokra nagyobb hangsúlyt helyezve (és a kedvezőtlen változatok kizárására törekedve).

A befogadó országok számára a külföldi közvetlen tőkebefektetés pozitív hatásai széles körűek lehetnek: ezek közül kiemelkedő szerepe van a modern technológiák átadásának és versenyképesebb termékpiaconak. (Mattoo et al. 2004) A technológiai transzfer fontos tudásközvetítő szereppel is bír, ugyanakkor ez a tudásközvetítés fordított irányú is lehet, amikor a külföldi közvetlen tőkebefektetést fogadó országban megszületett szellemi termékeket, tudást továbbítják a forrás ország, illetve a nemzetközi piacok felé. (Branstetter 2006)

Az előzőekben már láthattuk, hogy összességében a külföldi közvetlen tőkebefektetés nagyon hasznos volt a poszt-kommunista országokban a kapitalizmusba történő átment során, többek között annak felgyorsítására. A külföldi közvetlen tőkebefektetés legkedvezőbb hatásai között kiemelendők a beruházott összegek maguk, valamint a külföldi piacok elérése, amit azok tettek lehetővé, illetve eredményeztek. (King, Váradi 2002) Hasonló tapasztalatokra tettek szert Indiában is, ahol a korábbi szocialisztikus politikai-gazdasági rendszer 1991. évi reformja után szintén megnyílt a piac a külföldi közvetlen tőkebefektetések előtt. Ennek eredményeként 2005-re 45 Mrd USD-re nőtt a külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya Indiában. Kiugróan magas volt a szolgáltatási szektorba áramló külföldi közvetlen tőkebefektetés az 1990-es évek közepétől. Ezt erősíti meg Friedman (2006), aki részletesen bemutatja, hogy India az információtechnológia szolgáltatások (többek között szoftverfejlesztés, kiszervezett help-desk szolgáltatások, internet-támogatással végzett távmunka) terén világszínvonalra emelkedett. India a lokális piacok keresése mellett a világpiaci orientációját növelte a gazdasági reformok után. A növekedés nem csak a külföldi közvetlen tőkebefektetés nagysága, hanem strukturális összetételétől is determinált. (Chakraborty, Nunnenkamp 2008)

Barrios et al. szerint (2005) a külföldi közvetlen tőkebefektetés hat a fogadó országban zajló piaci versenyre: a hazai cégek belépésére a piacra, és pozitív piaci externáliákat is eredményez, amelyek a helyi ipar fejlődését vonják maguk után. Ugyanakkor ezeknek az erőeknek a működése során: a versenyhatás érvényesülése a vállalkozások számát csökkenti, míg a pozitív piaci externáliák hatásának túlsúlyba kerülése a piaci szereplők növekedését eredményezi. A két erő súlyaránya határozza meg, hogy ezek a tőkebefektetések kedvező vagy kedvezőtlen hatást eredményeznek a fogadó ország gazdaságában.

Általános vélekedés szerint a külföldi közvetlen tőkebefektetés növekedést generál a fogadó ország gazdaságában. Vu és Noy (2009) hat OECD ország szektorális adatait vizsgálva ellentmondó eredményeket kapott, ami a vélekedés általánosan igaz voltát gyengíti. Azt találták, hogy a külföldi közvetlen tőkebefektetés

pozitív vagy statisztikailag nem érzékelhető hatással van a gazdasági növekedésre úgy közvetlenül, mint közvetve a (munkahelyek révén) a munkával interakcióban. Ugyanakkor nagyon különböző hatásokat találtak országok és szektorok szerint. A hozzáadott érték növekedési rátája és a külföldi közvetlen tőkebefektetés között szignifikánsan pozitív kapcsolatot találtak az ingatlan szektorban, negatív kapcsolatot (az építés és kereskedelem kivételével) az egyéb szektorokban.

A külföldi közvetlen tőkebefektetés (a modern technológia) hat a humán tőke egyenlőtlenségére, növeli azt. Basu és Guariglia (2007) 119 fejlődő ország (1970-1999 időszakra vonatkozó) adatait elemezve azt találta, hogy a külföldi közvetlen tőkebefektetés hozzájárul az egyenlőtlenség növekedéshez, ugyanakkor a mezőgazdasági GDP részarányának csökkenéséhez is vezetett. A külföldi közvetlen tőkebefektetés a modern ipari szektor növekedésének is motorja, míg az agrártermelés technológiája a hagyományos pilléreken nyugszik. A szegények körében a modern külföldi közvetlen tőkebefektetés bázisú technológiához jutásban óriási egyenlőtlenségek tapasztalhatók a humán tőke alacsony szintje miatt.

A külföldi közvetlen tőkebefektetésnek tulajdonított előnyök eltűnnek, ha idővel azok a cégek monopóliummá válnak. A monopóliumok a tisztességes piaci árnál magasabbat kérnek, és a K+F-be nem fektetnek megfelelő mértékben. A bajokat tetézheti, ha ezek a cégek repatriálják (az anyaországba visszautalják) a profitjukat; importtal helyettesítik az addig hazai szállítóktól beszerzett részcsoportokat, alkatórészeket, amely tönkretelheti a meglévő hazai beszállítói szektorokat. Ez történt például a magyar textilipar esetén is. A külföldi közvetlen tőkebefektetés (kettős) hatásaként vehető számba, hogy amíg az alapanyag előállító szektorok számára rövid távon rossz, addig hosszú távon akár jó is lehet: a megkérdőjelezhető komparatív előnyökkel rendelkező iparágak cseréje tényleges relatív előnyökkel rendelkezőkkel. A monopolizáció növekedése, párosítva a profit repatriálásával hosszú távú stagnáláshoz vezet. (King, Váradi 2002)

Mindezek figyelembevételével a tanulmány célja az 1990-es és 2000-es évek folyamatait vizsgálva annak feltárása, hogy milyen átrendeződések voltak a külföldi közvetlen tőkebefektetésekben, hogyan befolyásolta a folyamatokat a közép- és kelet-európai térség politikai és gazdasági átalakulása, illetve a kelet- és dél-ázsiai országokban kibontakozó, rohamos ütemű gazdasági fejlődés. A vizsgálat során a közép-európai térség négy országa: Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia kiemelt figyelmet kap, illetve Magyarország esetén a tőkebefektetések ágazati szerkezeti jellemzőit is elemezzük.

A hipotézis az volt, hogy a közép- és kelet-európai térség politikai és gazdasági átalakulása, illetve a kelet- és dél-ázsiai országokban zajló gazdasági fejlődés, az országok tőkevonzásának növekedése révén is, a külföldi közvetlen tőkebefektetések új súlypontjait eredményezték.

Anyag és módszer

A tanulmány az ENSZ szakosított szervezete az UNCTAD adatbázisának felhasználásával vizsgálja a külföldi közvetlen tőkebefektetések alakulását a világ országaiban. A felhasznált adatállományok:

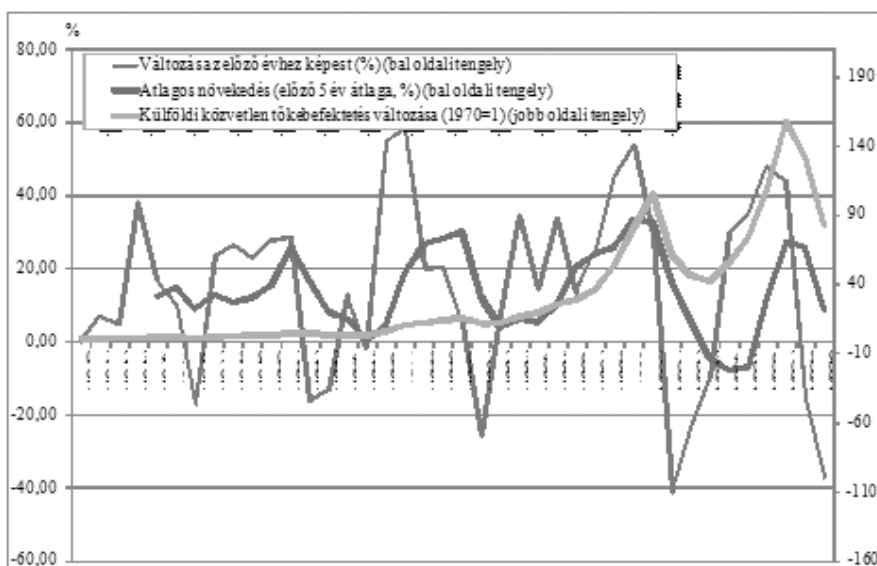
- a külföldi közvetlen tőkebefektetések áramlása bejövő/kimenő (flow) (1970-2009)
- a külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya (stocks) (1980-2009)
- a GDP alakulása (1970-2009)
- a népesség alakulása (1950-2050).

A vizsgálatok egyszerű statisztikai mérőszámok (átlag, szórás), illetve lineáris trendfüggvények felhasználásával történtek.

Eredmények

A külföldi közvetlen tőkebefektetések folyó áron dinamikusan nőttek (1. ábra) az elmúlt 40 évben, összege 1970-hez képest mintegy 160-szorosára emelkedett (eddig maximuma 2007-ben 157-szeres volt, s vélelmezhetően a 2008. évi pénzügyi, majd annak következtében kibontakozó gazdasági válság visszavetette a külföldi közvetlen tőkebefektetéseket). (2. ábra)

2. ábra: A tőkeáramlás változása a világgazdaságban (1970-2009)

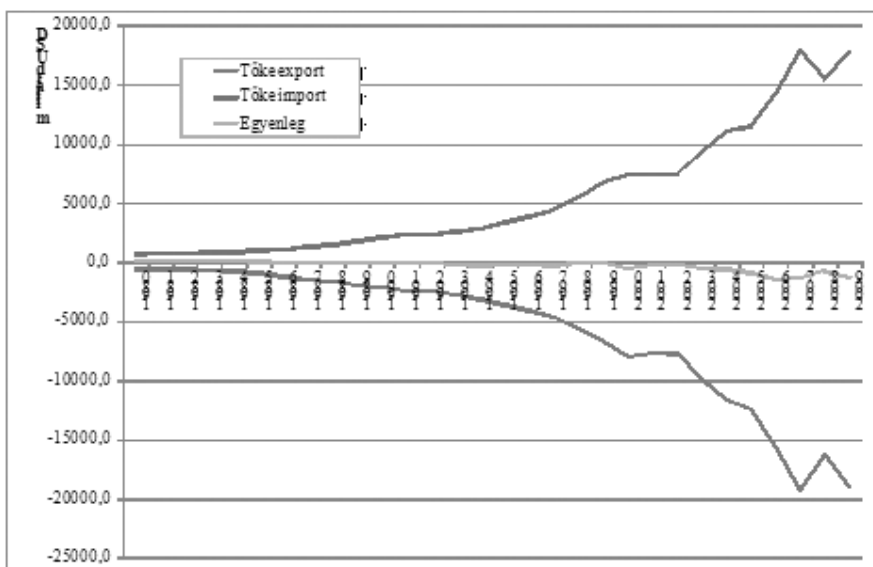

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

A külföldi tőkebefektetések volatilitása igen jelentős, az előző évhez mért változás a -40 és +60% között változott. A változások sokszerű hatását jelzi, hogy a mindenkori megelőző öt év átlagos növekedési ütemében egyik évről a másikra 20%-pontot megközelítő eltérés volt mind növekedés, mind csökkenés irányába.

A külföldi közvetlen tőkebefektetésekben sokszerű visszaesések voltak az első olajválságot követő időszakban (1973-1976), majd a latin-amerikai pénzügyi válság időszakában (1982-1983), az 1987-es egyesült államokbeli tőzsdekrachot követő években, illetve az 1990-es évek eleji skandináv bankválság éveiben (1987-1991), a 2000-es évek elején lezajlott dotcom válság idején (2001-2002), illetve 2008-ban indult pénzügyi, majd világgazdasági válság éveiben (2008-tól, ma még nem látszik, hogy meddig és milyen mértékben). Ugyanakkor lényegesen nem vetette vissza a tőkeexportot az ázsiai, majd az orosz válság 1997-1998-ban. A válságok azonosítása Lámfalussy (2008) alapján történt. A vizsgált időszakban 8-10 éves ciklusok azonosíthatók a külföldi közvetlen tőkebefektetések áramlásában.

3. ábra: A tőkeexport és tőkeimport állományának változása a világgazdaságban (1980-2009)

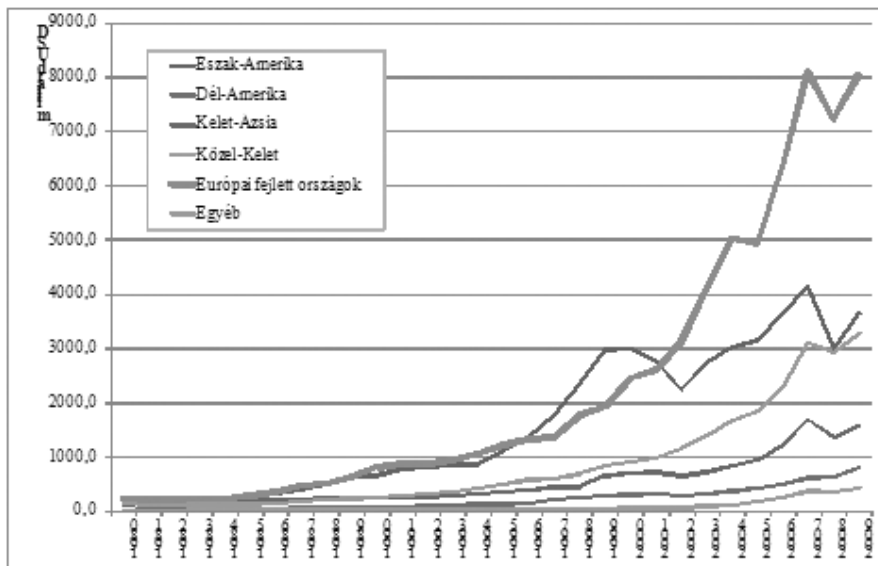
Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Az intenzív tőkeáramlás eredményeként a külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya a világban 26-szorosára nőtt, s a 2008. évi válságig lényeges visszaesés nem volt azonosítható. (3. ábra) Ugyanakkor a tőkeexport és tőkeimport egyenleg a 2000-es évektől negatívvá vált, ami a tőke kivonások felerősödését mutatja. Ehhez

az első lökést az informatikai befektetések piacának válsága adta. Ezt a vélekedést a tőkeállományok regionális változásának elemzése megerősíti. (4. ábra)

A külföldi közvetlen tőkebefektetések állományában az európai fejlett országok (lényegében a mindenkori Európai Unió, illetve elődformációinak tagországai, valamint az EFTA országok) és Észak-Amerika (az Egyesült Államok és Kanada) azonos mértékben részesedtek, nem voltak lényeges eltérések. (Az adatsorok az Európai Unió jelenlegi 27 tagjának adatait kumulálják, ugyanakkor a 2004-es és 2007-es bővítési ütemben csatlakozott országok esetén 1990 előtt lényegében külföldi közvetlen tőkebefektetésekről nem beszélhetünk az UNCTAD adatai alapján. Érdemben 1990-es évek közepén, az egyes országokban eltérő ütemben elinduló privatizációtól, illetve lezajló piaci liberalizációtól függően indult meg a tőkebeáramlás.) Elsőként az 1995-2000 időszakban jelent meg lényeges eltérés a két térség között, amikor az észak-amerikai térségbe (elsősorban Egyesült Államokba) jelentős külföldi tőke áramlott a dinamikus fejlődő információ-technológiával összefüggő szektorokba.

4. ábra: Külföldi közvetlen tőkebefektetések állományának regionális változása (1980-2009)

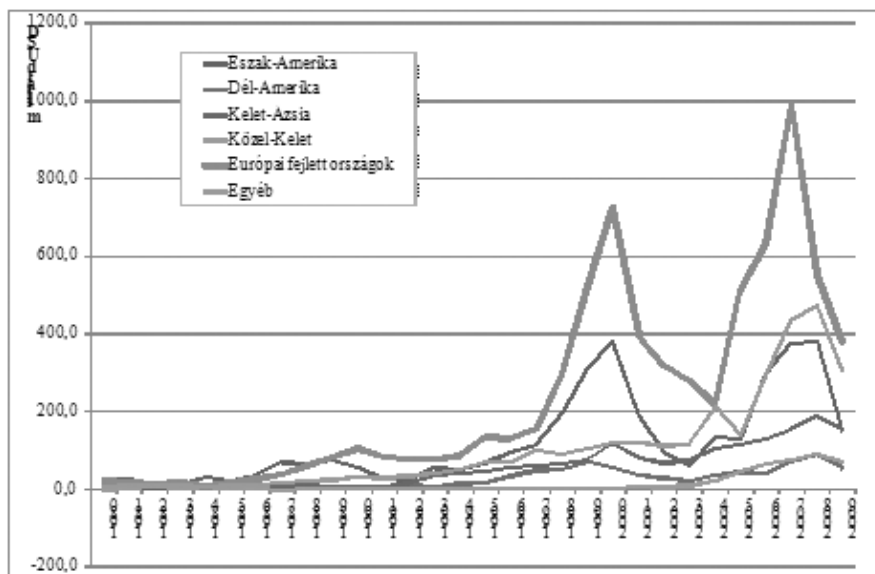
Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

A „dotcom lufi kipukkanása” után bekövetkezett leértékelődés, valamint tőke kivonások eredményeként a térségben a külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya a négy évvel korábbi szintre esett, s az azt követő időszakban már nem

ért el olyan mértékű növekedési dinamikát. Ezzel szemben az európai térség politikai-gazdasági átalakulása, a közép-kelet-európai országok rendszerváltása, valamint a 2000-es évek első felében bekövetkező integrációja nagymértékben hozzájárult a térség külföldi közvetlen tőkebefektetések állományának növekedési dinamikájához.

A közvetlen külföldi tőkebefektetések áramlásában az európai fejlett országokat is sokszerűen érte az informatikai szektor visszaesése (5. ábra), ugyanakkor a visszaesés mind abszolút, mind relatív értékben nagyobb volt, mint az észak-amerikai térségé, s a beruházási válság hosszabb ideig elhúzódott, mint az amerikai kontinensen. Azonban 2004 után rohamtempóval regenerálta a régió a külföldi közvetlen tőkebefektetéseket, s a 2008. évi válság kezdetére a térségbe áramló éves tőke értéke mintegy 40%-kal meghaladta a 2000. évi csúcserőrtékét, megközelítve az 1000 milliárd USD értéket. A 2008. évi válság újra visszavetette a tőkebeáramlást. Az egyéb országok csoportjában többek között az Indiába áramló tőke mennyisége nőtt jelentősen a 2000-es években. Az országcsoportban a korábbi 1% körüli részarányról 8-12%-ra nőtt a részaránya. Területileg széttagoltabban, mint a többi térség esetén, de a harmadik világ új, feltörekvő vonzasközéppontként jelent meg a nemzetközi tőkeáramlásban.

5. ábra: Tárgyévi külföldi közvetlen tőkebefektetések regionális alakulása (1980-2009)

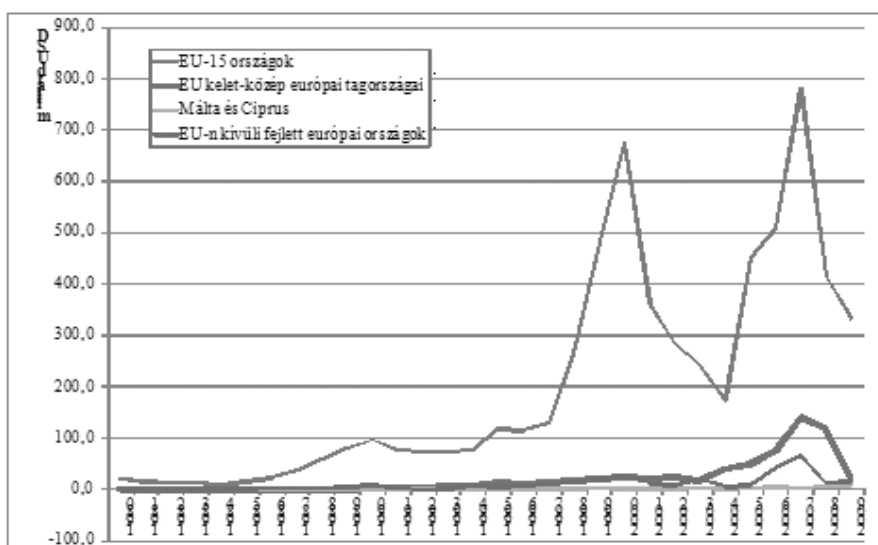
Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Az európai fejlett országok csoportjának kiemelkedő tőkevonzó képessége azonban az országcsoporton belül nem egyenletes. A rendszerváltó közép-kelet-európai országokba ugyan magukhoz mérten jelentősen nőtt a tőkeáramlás, ugyanakkor az mind abszolút (6. ábra), mind 1 főre vetített értékben (7. ábra) elmarad a nyugat-európai országokétól.

Az egy főre jutó tőkeáramlás tekintetében sajátos helyzetben vannak a kis lélekszámú uniós tagországok, amelyek kedvező adózási feltételeikkel számos olyan cégnek adnak székhelyet, amelyek tényleges tevékenységüket valamely másik tagországban folytatják. Esetükben és az Európai Unión kívüli európai fejlett országok esetén ez a tényező is hozzájárul a kiemelkedően magas egy főre jutó tőkeáramlás értékekhez.

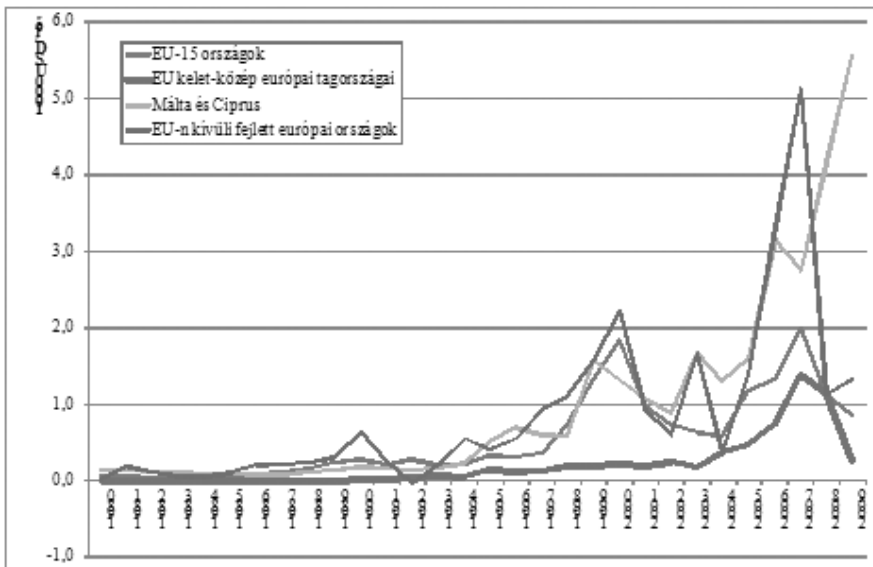
Ha elemezzük Magyarország és a környező néhány uniós tagország pozíciójának változását az egy főre jutó tőkeáramlás világranglistában elfoglalt helyezése alapján (8. ábra, 1. táblázat), akkor megállapítható, hogy folyamatosan megőrizte relatíve kedvező pozícióját, tőkevonzás tekintetében jól teljesített. Ugyanakkor figyelmeztető, hogy 2009-ben a beáramló és kiáramló (kivont) tőke egyenlege negatív volt. Ma még nem ítéhető meg biztonsággal, hogy ez csak egy rövid távú megtorpanás volt, vagy pedig az ország veszített tőkevonzó képességéből, s a befektetők új befektetési célországok irányába mozdulnak el. Amennyiben ez utóbbi folyamat erősödik, az úgy a munkahelyek (úgy a befektetők által felszámolt kapacitások, mind az azok kiszolgálására kiépült beszállítói kapacitások miatt) számának, mint a GDP-nek a csökkenésével járhat együtt.

6. ábra: Tárgyévi külföldi közvetlen tőkebefektetések alakulása az európai fejlett országokban (1980-2009)

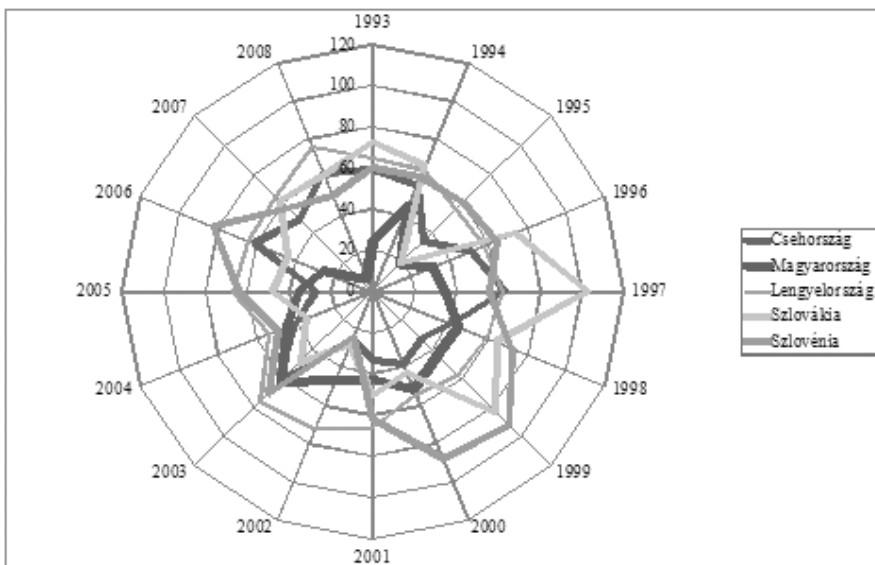
Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

7. ábra: Az egy főre jutó tárgyévi közvetlen külföldi tőkebefektetések alakulása az európai fejlett országokban, országcsoportok szerint (1980-2009)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

8. ábra: Az egy főre jutó tárgyévi közvetlen külföldi tőkebefektetések alakulása alapján elért helyezési szám az összes ország rangsorában, Magyarországon és néhány versenytárs országban (1993-2008)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Az egy főre jutó tőkebehozatal és tőke kivétel alapján felállított sorrendeket értékelve megállapítható, hogy az országok túlnyomó többségének tőke kivétele a tőkebevitelével is összemérhető, hasonló nagyságrendet képvisel. Ezzel együtt is az iparilag fejlett országok döntő hányada nettó tőkeexportőr (például ilyenek az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Japán, Hollandia, Svájc), míg a fejlődők és a fejlettekhez az utóbbi években felzárkózott országok döntően nettó tőkeimportőrök. (1. táblázat)

1. táblázat: Országok rangsora az országba irányuló egy főre jutó közvetlen külföldi tőkebefektetések alapján (1990-2009)

Országok	Tőkebevitel rangsorában elfoglalt helyezés				Tőke kivétel rangsorában elfoglalt helyezés				Egy főre jutó tőke kivétel és bevitel egyenlege (USD)		
	Sorrend	Átlag	Min	Max	Sorrend	Átlag	Min	Max	Átlag	Min	Max
Amerikai Egyesült Államok	1	1.5	1	5	1	1.7	1	15	-3504	-241765	189124
Franciaország	2	5.0	2	9	4	4.6	2	8	-17892	-130902	59628
Belgium	3	6.0	2	12	26	25.6	5	154	6659	-47019	125020
Egyesült Királyság	4	6.6	1	151	2	2.7	1	14	-13992	-162217	89735
Spanyolország	5	9.3	4	20	13	12.5	3	20	-4453	-106249	56959
NSZK	6	10.2	2	22	3	3.9	3	6	-3326	-13931	6928
Mexikó	7	11.7	4	25	40	42.8	21	137	7093	178	28883
Brazília	8	12.7	4	30	30	33.3	12	153	7392	-13136	55142
Kína	9	12.7	1	125	18	20.9	6	33	25531	0	95000
Kanada	10	12.9	1	201	8	7.9	3	13	-1113	-35865	30766
Hollandia	11	14.3	4	204	7	6.2	1	21	-6559	-127216	95303
Singapore	12	14.8	6	30	25	24.6	11	155	3496	-3480	44255
Ausztrália	13	15.8	3	205	17	20.1	8	155	3886	-49642	73595
Luxemburg	14	16.9	2	205	14	17.7	2	152	-1243	-99614	78962
Hong Kong (Kína)	15	17.5	4	153	12	12.2	4	29	-1343	-34796	50593
Olaszország	16	18.0	6	156	10	10.6	6	17	-3859	-51539	30538
Malaysia	17	24.5	8	77	27	27.0	13	40	867	-6450	5460
Oroszország	18	24.6	5	47	21	22.1	7	41	1843	-16214	38722
Svédország	19	27.7	4	180	11	10.8	6	27	-2020	-16143	19996

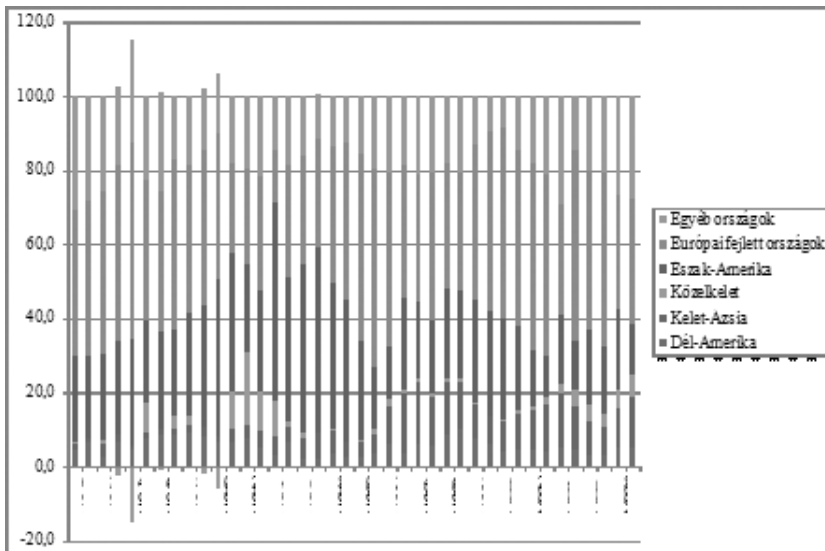
Országok	Tőkebevitel rangsorában elfoglalt helyezés				Tőkekivétel rangsorában elfoglalt helyezés				Egy főre jutó tőkekivétel és bevitel egyenlege (USD)		
	Sorrend	Átlag	Min	Max	Sorrend	Átlag	Min	Max	Átlag	Min	Max
Németország	20	29.3	2	202	6	5.4	2	18	-22013	-106866	158593
Ausztria	21	30.4	18	83	19	21.3	14	34	-690	-31091	7507
...											
Portugália	25	34.8	15	62	32	36.3	15	149	345	-6975	6380
Svájc	26	35.0	11	203	9	9.9	5	19	-11631	-76775	9695
Magyarország	27	35.8	8	205	50	52.2	9	152	2621	-46985	68880
Csehország	28	35.9	18	58	57	56.1	38	146	3820	-90	10185
...											
Koreai Köztársaság	34	40.5	9	95	22	23.1	15	34	-544	-16315	6583
Dánia	35	40.6	11	203	20	21.8	10	155	-780	-26634	20463
Tajvan	36	40.7	20	92	24	24.1	9	39	-1494	-6692	2803
Görögország	37	42.0	14	140	66	61.5	30	145	463	-3422	3355
...											
Írország	45	47.2	6	206	31	35.9	12	148	-323	-47013	24971
...											
Japán	47	48.4	15	207	5	5.3	1	13	-20552	-105469	11939
Lengyelország	48	49.4	15	104	47	50.9	25	147	3497	-12	20640
Finnország	49	51.6	14	203	28	31.3	12	156	-934	-19420	10325
...											
Ukrajna	52	54.9	28	71	121	92.0	57	150	2521	149	10751
Románia	53	55.9	22	157	124	93.1	44	148	3058	-18	13690
Ciprus	54	59.1	41	88	59	56.5	31	83	239	-1667	5797
...											
Horvátország	59	62.2	44	118	63	59.7	37	90	1356	-8	4873
Szlovákia	60	62.3	24	201	86	75.5	46	147	1638	-50	4093
...											
Szlovénia	94	89.9	41	202	81	73.6	47	136	117	-1154	1184

Forrás: Saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

A külföldi közvetlen tőkebefektetések áramlásának súlypontváltozásait vizsgálva elemeztük az egyes térségek részesedésének változását az évenkénti befektetésekből. (9. ábra) Megfigyelhető, hogy a fő arányok a vizsgált időszakban

módosultak. A fejlett európai és az észak-amerikai országok domináns részesedése a 2000-es évek után elkezdett csökkenni, s Kelet-Ázsia, valamint többek között a feltörekvő Indiát, az óceániai térséget és a kelet-európai rendszerváltó (az átalakuló, gazdasági rendszert váltó nem európai uniós tagországokat) is magába foglaló egyéb országok súlyaránya megnőtt az évenkénti tőkebefektetésekből. Ez a külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya térségek közötti megoszlásában is éreztetni kezdte hatását. (10. ábra)

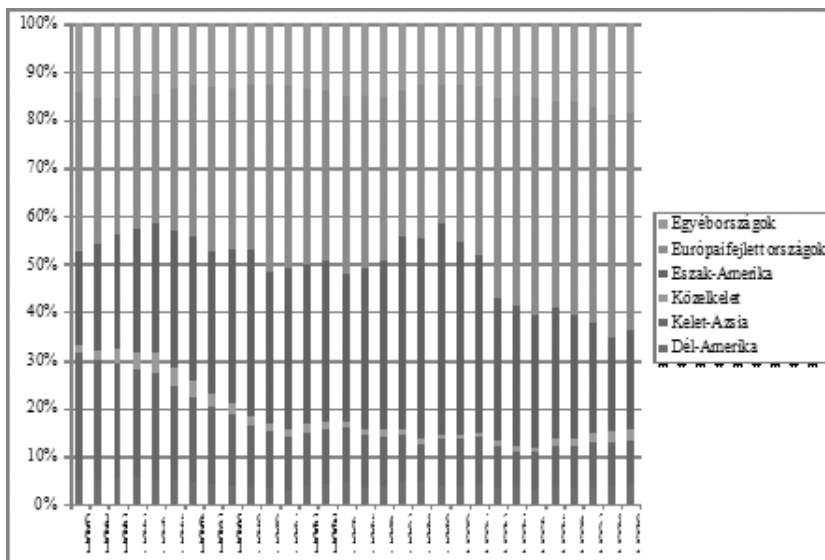
9. ábra: Az egyes térségek részesedése a közvetlen külföldi tőkebefektetésekből (1970-2009)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Mindezek ellenére le kell szögeznünk, hogy az európai és észak-amerikai gazdasági övezet dominanciája várhatóan még közép távon is megmarad, azonban azzal lehet számolni, hogy az észak-amerikai országok részesedése tovább csökken, s a közép-kelet-európai országokkal bővült európai fejlett országok még fenntarthatják a térségbe irányuló befektetési kedvet. Ezt sugallják a 11. ábrán megfigyelhető tendenciák is, amelyek ugyan lassuló növekedést jeleznek a 2008. évi pénzügyi, majd gazdasági válság bekövetkezése után, ugyanakkor az azóta ismételt beinduló gazdasági növekedés újra vonzóvá teheti a befektetők számára a térség országait, hiszen egyéb vonatkozásban az országok attraktivitása nem csökkent, sőt: a válság következtében megnövekedett munkanélküliség erős kontroll alá helyezte a munkaerő költséget.

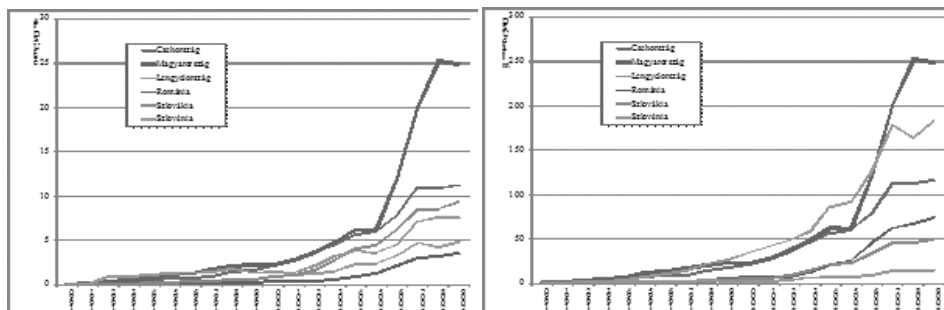
10. ábra: Az egyes térségek részesedése a közvetlen külföldi tőkebefektetések állományából (1980-2009)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Ezt a tendenciát erősíti, hogy az Európai Unión belül a kisebb tagállamok regionális gazdasági övezetek (például Kárpát-medencei gazdasági övezet) létrehozásával elősegíthetik a kölcsönös tőkeáramlást. Mindez különösen fontos lehet Magyarország esetében, ahol a külföldre irányuló közvetlen tőkebefektetés egyharmada a szomszédos országokban irányult 2008-ban, amelyből Szlovákia és Románia meghatározó részesedéssel bírt, de minden kelet-közép-európai ország irányába pozitív volt a tőkekivitel-tőkebehozatal egyenlege. (N. Vadász 2010).

11. ábra: A közép-kelet-európai országokba áramlott összes (bal oldalon) és egy főre jutó közvetlen külföldi tőkebefektetések állomány alakulása (jobb oldalon) (1990-2009)

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Az 1. illetve 2. ábrán is már megfigyelt, az ezredfordulón lezajlott úgynevezett „dotcom” válság okaként azt mondhatjuk, hogy az ezredfordulót megelőző években a telekommunikációs szektorba, illetve azon belül az információtechnológiai ágazatokba áramlott tőke „túlfűtötte” az ágazatokat. A bekövetkező összeomlás, illetve visszarendeződés, s az ezekhez kapcsolódó tőkekivonás eredményeként a 2000-es évek elején kialakult befektetési hullámvölgy a tőkebefektetések állományának visszaesését is eredményezte. Az állításunk bizonyításához a külföldi közvetlen tőkebefektetések áramlásának szektorális megoszlását használjuk fel. (2. táblázat)

A tőkeáramlások célszektorait vizsgálva egyértelművé válik, hogy a befektetők számára az ipari tevékenység primátusa megszűnt, s a szolgáltató szektorokba történő befektetések vették át a vezető szerepet. Az 1990-es évek második felében a távközlési szektor minden eddigi részesedési rekordokat megdöntve óriási tőkét szívott fel. 1999-ben a külföldi közvetlen befektetések egyötöde, a következő évben pedig egyharmada áramlott az ágazatba. A gyors felfutást gyors visszaesés követte, s a szektorba áramló tőke aránya visszarendeződött a felfutást megelőző időszakénál magasabb, a csúcérték mintegy felének megfelelő szintre. A vizsgált időszak alatt a legkiegyensúlyozottabb teljesítményt a bank- és a biztosítási szektort is magába foglaló pénzügyi közvetítők csoportja mutatja, amelybe évről-évre a külföldi közvetlen tőkebefektetések mintegy 15-20%-a áramolt. Ezek a részesedési arányok vélhetően a pénzügyi válság következtében 2009-re visszaeshettek, de ezen vélekedésünk alátámasztására nem állt rendelkezésünkre megfelelő adat.

2. táblázat: Ágazatok részesedése a tárgyévi külföldi közvetlen tőkebefektetésekből a világban (1987-2006)

Év	Külföldi közvetlen tőkebefektetések (millió USD)	Alapanyag előállító és kitermelő ágazatok	Ebből: Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	Ipar	Ebből: Élelmiszer, ital, dohány gyártása	Vegyő anyag, termék gyártása	Villamos gép, műszer gyártása	Szolgáltatások	Ebből: Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	Kereskedelem, javítás	Szállítás, raktározás, posta, távközlés	Pénzügyi közvetítés	Gazdasági szolgáltatások	Közösségi, szociális és személynéi szolgáltatások
-	(millió USD)	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1987	74508,5	19,3	0,5	52,1	5,1	22,6	9,6	28,6	0,1	5,6	0,4	9,9	8,4	0,4
1988	115623,2	16,2	1,6	49,8	12,5	4,3	6,1	33,9	0,1	8,6	1,9	12,5	2,6	0,9
1989	140388,5	6,0	0,2	58,7	6,2	13,1	9,1	35,3	0,7	4,6	2,6	10,4	3,7	5,2
1990	150576,1	6,6	0,1	46,9	8,4	8,2	4,1	46,4	0,4	5,1	9,6	14,4	7,9	2,6
1991	80713,1	7,4	0,7	38,8	6,4	7,2	10,4	53,7	1,3	9,7	4,7	17,6	6,3	11,8

Év	Külföldi közvetlen tőkebefektetések (millió USD)	Alapanyag előállító és kitermelő ágazatok	Ebből: Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	Ipar	Ebből: Élelmiszer, ital, dohánygyártása	Vegyé anyag, termék gyártása	Villamos gép, műszer gyártása	Szolgáltatások	Ebből: Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	Kereskedelem, javítás	Szállítás, raktározás, posta, távközlés	Pénzügyi közvetítés	Gazdasági szolgáltatások	Közösségi, szociális és személyi szolgáltatások
-	(millió USD)	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1992	79280,3	5,8	0,4	52,7	11,9	7,0	7,8	41,5	2,3	7,0	3,8	16,6	4,8	3,1
1993	83064,3	5,8	0,5	51,1	9,3	13,7	4,7	43,1	2,1	8,3	7,9	14,6	4,4	1,7
1994	127109,9	6,8	0,7	51,8	10,6	15,8	2,7	41,4	2,0	6,4	10,7	8,3	6,6	1,8
1995	186592,9	7,0	0,5	42,7	9,7	14,5	3,0	50,3	6,6	3,8	4,4	16,6	5,2	6,5
1996	227022,7	8,2	0,2	33,3	2,9	6,8	3,3	58,4	9,4	11,8	7,7	16,2	5,8	2,9
1997	304847,6	5,7	0,7	36,6	7,2	11,6	2,6	57,7	9,7	6,5	5,8	16,7	8,7	6,4
1998	531648,4	13,0	1,3	38,0	3,2	6,0	6,7	49,0	6,1	5,0	10,0	15,7	8,0	1,5
1999	766044,0	2,1	0,1	36,5	3,7	11,3	6,8	61,4	5,3	6,4	21,9	16,5	6,9	1,8
2000	1143816,0	1,7	0,1	24,5	4,4	2,7	4,7	73,8	4,1	2,4	32,0	16,1	12,0	5,7
2001	593960,0	9,6	0,1	28,0	5,8	4,5	4,3	62,4	3,5	3,9	20,6	20,5	9,1	1,8
2002	369788,6	8,3	0,1	32,2	8,7	5,5	2,3	59,5	16,7	4,5	8,3	11,3	12,8	4,1
2003	296987,6	9,5	0,5	35,9	10,0	7,7	1,8	54,5	5,4	4,4	11,8	18,4	7,9	3,7
2004	380598,3	5,1	0,3	31,7	6,3	11,0	3,4	63,2	6,5	6,9	9,6	21,5	14,5	0,9
2005	716301,7	16,1	0,3	28,4	6,3	7,6	2,1	55,4	5,3	4,1	13,6	13,1	13,0	3,3
2006	880456,7	9,8	0,2	31,2	2,8	6,7	4,5	59,1	2,6	2,6	16,0	14,9	12,4	3,4

Forrás: saját szerkesztés az UNCTAD adatbázis alapján

Összefoglalás

A kutatásunk eredményeként megállapítottuk, hogy a külföldi közvetlen tőkebefektetések a közép-kelet-európai térség rendszerváltó országainak átalakulásában fontos szerepet töltek be. Elősegítették többek között a korszerű technológiák behozatalát, az országok infrastrukturális lemaradásának csökkentését, az ipari és a szolgáltatási szektor szerkezetének átalakítását. Ennek során jelentős pozitív hatásként azonosítható egy termelési kultúra meghonosítása mellett a beszállítói szektorok kialakulása, amely a kis- és középvállalkozások megerősödéséhez is hozzájárulhat.

A külföldi közvetlen tőkebefektetések megítélése azonban vegyes, sokan felhívják azokra a veszélyekre is a figyelmet, amely tőkebevitel révén gazdasági függőségek kialakulásához is vezethetnek, illetve esetenként a fogadó ország piacszerkezeti torzulásait is eredményezhetik, külföldi tőkebefektetők monopóliumokká vagy oligopóliumokká válásával.

A közvetlen külföldi tőkebefektetések hatásainak együttese alapján lehet azonban csak megítélni, hogy azok az adott ország számára inkább pozitív, vagy inkább negatív hatásúak voltak. A közép-kelet-európai országok számára az egyenleg inkább pozitív, hiszen többségük számára a külföldi közvetlen tőkebefektetések révén generálódott gazdasági fejlődés tette lehetővé az Európai Unióhoz való csatlakozást. A fejlődés jele a taggá válás mellett, hogy ezek az országok is már nem csak tőkeimportőrök, hanem jelentős a tőkeexportjuk is, bár még tőkebehozataluk meghaladja a tőke kivitelüket. Ugyanakkor a tőke kivitelük révén határaikon átnyúló, regionális gazdasági integrációk kialakulása indult meg, amelyre számos példa említhető (ha csak a hazai vonatkozásai miatt is például a MOL, az OTP vagy a CBA példájára gondolunk).

A kutatás során az ENSZ szakosított szervezete, az UNCTAD adatbázisát felhasználva elemeztük a külföldi közvetlen tőkebefektetések évenkénti alakulását, illetve az állományának változását, az egyes országok, országcsoportok esetén. Vizsgáltuk a tőkeáramlás szektoriális jellemzőit is, elemezzük a tőkeáramlás ingadozása és a vizsgált időszak alatt bekövetkezett válságok közötti kapcsolatot.

Az idősorok elemzése során azt tapasztaltuk, hogy a közvetlen külföldi tőkebefektetések az 1970-es évek óta megtöbbszörözödtek. A világ összes éves tőkebefektetése 1970-től 2007-re 157-szeresére, a tőkebefektetések állománya 1980-tól 2007-re 26-szorosára nőtt. A növekedés a 2008. évi pénzügyi, majd az azt követő általános gazdasági válság hatására megtorpant.

Megállapítottuk, hogy a tőkeáramlások fő súlypontjai az ezredfordulót követően kisebb mértékben megváltoztak, ugyanakkor Európa tőkeabszorpciója továbbra is meghatározó maradt. A megfigyelhető átrendeződés szerint Észak-Amerika tőke-importja 2000-es évek elején visszaesett, ugyanakkor az egyéb térségek (benne elsősorban a kelet- és dél-európai és az ázsiai volt szovjet tagköztársaságok, valamint az 1990-es évek elején végrehajtott gazdasági reform óta gyors növekedésnek indult India) tőkeimportja megnőtt.

Az európai fejlett országok csoportjában (Európai Unió tagországai, EFTA tagországok stb.) a 2004 előtt csatlakozott országok dominálnak az abszolút összeg tekintetében, ugyanakkor az átlagos egy főre vetített tőkeimport az EFTA országokban, és az egyfajta értelemben „adóparadicsomként” működő Cipruson és Máltán kimagasló, az újonnan csatlakozó kelet-közép-európai országok egy alkalommal, csak 2008-ban érték be a korábbi tagokat.

A közép-kelet-európai regionális versenytársakat (Magyarországot, Csehországot, Lengyelországot, Szlovákiát és Szlovéniát) összevetve megfigyelhető,

hogy Magyarország a tőkeimport tekintetében vezető szerepet játszott a térségben, ugyanakkor a kezdeti előny megszűnt, Csehország és egyes években Szlovákia is megközelítette a pozícióját.

A tőkeexportőrök döntően azok az országok, amelyek a befektetések fogadásában is élen jártak. Jelentős tőkeexport többlete van Németországnak és Japánnak, Franciaországnak és az Egyesült Királyságnak.

A szektorális adatok elemzése rávilágított, hogy az informatikai ágazatok „túlfűtéséhez” a közvetlen külföldi tőkebefektetések is hozzájárultak, amely előidézte a 2000-es évek elején lezajlott visszaesést. A pénzügyi piacok és pénzügyi szolgáltatások globalizációjában is meghatározó szerepe volt a közvetlen külföldi tőkebefektetéseknek.

A tanulmányunk elején felállított hipotézist vizsgálva megállapítjuk, hogy várakozásunk abban az értelemben bizonyítást nyert, hogy az ezredfordulót követően a közvetlen külföldi tőkebefektetések áramlása átalakulóban van, az egyes régiók súlya változik, ugyanakkor még mindig a korábbi meghatározó tőkefogadó országok szívják fel a befektetések döntő hányadát. Úgy tűnik azonban, hogy ezt az átrendeződést nem lehet megállítani. Abban a vonatkozásban is új súlypontokról beszélhetünk, hogy az ipari és a szolgáltató szektorok között lezajlott egy markáns átrendeződés, az utóbbi javára. Stabilan megnőtt a telekommunikáció és a pénzügyi szolgáltatások részaránya a befektetésekben.

Összegzésként: a közvetlen külföldi tőkebefektetésekkel, mint olyan realitással kell számolni, amely meghatározó a magyar és a térség országainak gazdaságában. Függetlenül attól, hogy megítélésében mire helyezzük a hangsúlyt, a mindennapi életünk kikerülhetetlen részei azok a termékek és szolgáltatások, amelyeket a külföldi közvetlen tőkebefektetések révén létrejött, illetve külföldi tulajdonba került vállalkozások állítanak elő és értékesítenek, vagy szolgáltatnak számunkra.

Irodalom

- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., Sayek, S. (2010): Does foreign direct investment promote growth? Exploring the role of financial markets on linkages. *Journal of Development Economics*. 91 (2). pp. 242-256
- Alsan, M., Bloom, D. E., Canning, D. (2006): The effect of population health on foreign direct investment inflows to low- and middle-income countries. *World Development*. 34 (4). pp. 613-630
- Barrios, S., Görg, H., Strobl, E. (2005): Foreign direct investment, competition and industrial development in the host country. *European Economic Review*. 49 (7). pp. 1761-1784

- Basu, P., Guariglia, A. (2007): Foreign Direct Investment, inequality, and growth. *Journal of Macroeconomics*. 29 (4). pp. 824-839
- Bevan, A. A., Estrin, S. (2004): The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics*. 32 (4). pp. 775-787
- Blonigen, B. A., Davies, R. B., Waddell, G. R., Naughton, H. T. (2007): FDI in space: Spatial autoregressive relationships in foreign direct investment. *European Economic Review*, 51 (5). pp. 1303-1325
- Branstetter, L. (2006): Is foreign direct investment a channel of knowledge spillovers? Evidence from Japan's FDI in the United States. *Journal of International Economics*. 68 (2). pp. 325-344
- Cassidy, J. F., Andreosso-O'Callaghan, B. (2006): Spatial determinants of Japanese FDI in China. *Japan and the World Economy*. 18 (4). pp. 512-527
- Chakrabarti, A. (2003): A theory of the spatial distribution of foreign direct investment. *International Review of Economics & Finance*. 12 (2). pp. 149-169
- Chakraborty, C., Nunnenkamp, P. (2008): Economic Reforms, FDI, and Economic Growth in India: A Sector Level Analysis. *World Development*. 36 (7). pp. 1192-1212
- Demekas, D. G., Horváth, B., Ribakova, E., Wu, Y. (2007): Foreign direct investment in European transition economies—The role of policies. *Journal of Comparative Economics*. 35 (2). pp. 369-386
- Dunning, J. H., Kim, Z. K., Lee, C.-I. (2007): Restructuring the regional distribution of FDI: The case of Japanese and US FDI. *Japan and the World Economy*. 19 (1). pp. 26-47
- Dupasquier, C., Osakwe, P. N. (2006): Foreign direct investment in Africa: Performance, challenges, and responsibilities. *Journal of Asian Economics*. 17 (2). pp. 241-260
- Edgington, D. W., Hayter, R. (2001): Japanese direct foreign investment and the Asian financial crisis. *Geoforum*. 32 (1). pp. 103-120
- Friedman, T. L. (2006): És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története. HVG Könyvek. HVG Kiadó Zrt. Budapest. 390 p.
- Fung-Yee Ng, L., Tuan, C. (2006): Spatial agglomeration, FDI, and regional growth in China: Locality of local and foreign manufacturing investments. *Journal of Asian Economics*. 17 (4). pp. 691-713
- Galan, J. I., Gonzalez-Benito, J. (2006): Distinctive determinant factors of Spanish foreign direct investment in Latin America. *Journal of World Business*. 41 (2). pp. 171-189
- Globerman, S., Shapiro, D. (2002): Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure. *World Development*. 30 (11). pp. 1899-1919
- Hatzius, J. (2000): Foreign direct investment and factor demand elasticities. *European Economic Review*. 44 (1). pp. 117-143

- Head, K., Ries, J. (2008): FDI as an outcome of the market for corporate control: Theory and evidence. *Journal of International Economics*. 74 (1). pp. 2-20
- Honglin Zhang, K. (2005): Why does so much FDI from Hong Kong and Taiwan go to Mainland China? *China Economic Review*. 16 (3), pp. 293-307
- Kang, S. J., Lee, H. S. (2007): The determinants of location choice of South Korean FDI in China. *Japan and the World Economy*. 19 (4). pp. 441-460
- Karabay, B (2010): Foreign direct investment and host country policies: A rationale for using ownership restrictions. *Journal of Development Economics*. 93 (2). pp. 218-225
- Katayama, S., Miyagiwa, K. (2009): FDI as a signal of quality. *Economics Letters*. 103 (3). pp. 127-130
- Katz, B. G., Owen, J. (2006): Should governments compete for foreign direct investment? *Journal of Economic Behavior & Organization*. 59 (2). pp. 230-248
- Kindra, G. S., Strizzi, N., Mansor, N. (1998): The role of marketing in FDI generation: evidence from ASEAN countries. *International Business Review*. 7 (4). pp. 399-421
- King, L. P., Váradi, B. (2002): Beyond Manichean economics: foreign direct investment and growth in the transition from socialism. *Communist and Post-Communist Studies*. 35 (1). pp. 1-21
- Lámfalussy S. (2008): *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 221 p.
- Mattoo, A., Olarreaga, M., Saggi, K. (2004): Mode of foreign entry, technology transfer, and FDI policy. *Journal of Development Economics*. 75 (1). pp. 95-111
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., Youssef, A. (2001): Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence. *World Development*. 29 (9). pp. 1593-1610
- N. Vadász Zs. (2010): Eurorégiós program indul. *Világ gazdaság*. 2010 (11.19). 6. p.
- Vu, T. B., Noy, I. (2009): Sectoral analysis of foreign direct investment and growth in the developed countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 19 (2). pp. 402-413
- Weresa, M. A. (2005): Can foreign direct investment help Poland catch up with the EU? *Communist and Post-Communist Studies*. 37 (3). pp. 413-427